

Oksana Lozynska

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki

oksana.lozynska@lnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-1479-3000

Yuliia Stefanyshyn

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki

yuliia.stefanyshyn@lnu.edu.ua

ORCID: 0000-0001-6114-6247

TERMINOLOGIA FRAZEOLÓGICZNA W JĘZYKU POLSKIM DO CELÓW AKADEMICKICH (PROBLEMY UŻYTKOWNIKÓW UKRAIŃSKOJĘZYCZNYCH)

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie w zarysie struktury polskiego systemu terminologicznego z zakresu frazeologii i zestawienie go z analogicznym zasobem w języku ukraińskim oraz zasygnalizowanie ewentualnych problemów, które mogą pojawić się u użytkowników ukraińskojęzycznych (studentów polonistyki, doktorantów bądź naukowców) w procesie przyswajania odpowiednich terminów i posługiwania się nimi.

W tym artykule termin (inaczej jednostka terminologiczna, dalej JT) rozumiany jest jako element słownictwa używany w określonej dziedzinie wiedzy lub działalności ludzkiej w odniesieniu do obiektów specyficznych (zarówno obiektów materialnych, jak i pojęć) dla tej dziedziny w założeniu – ścisły i jednoznaczny (Polański red. 1999: 602). Terminem może być słowo nieistniejące w języku naturalnym, słowo istniejące, któremu nadaje się określone znaczenie, nieidentyczne z tym, które ma ono w danym języku, ciąg wyrazów zawierający słowa pierwszego i/lub drugiego rodzaju (Grochowski 2017: 11).

Terminologia z zakresu frazeologii stanowi uporządkowany zbiór terminów określających pojęcia danej dziedziny. Jest ona częścią systemu leksykalnego języka, rozwija się zgodnie z jego regułami i ewoluuje na przestrzeni całej historii językoznawstwa, odzwierciedlając aktualny stan dyscypliny. Każdy język ma swój własny zestaw terminów językoznawczych, w tym frazeologicznych, co z kolei jest związane z tradycją narodową, obowiązującymi zasadami słowotwórczymi oraz uregu-

lowaniami normatywnymi (Rudnik-Karwatowa 2013: 312). Nie znaczy to jednak, że wspomniana terminologia rozwija się w izolacji. Szybki obieg informacji oraz międzynarodowe kontakty naukowe przyczyniają się do ciągłej potrzeby kształtowania systemów terminologicznych w różnych językach, ich wzajemnego oddziaływania, uzupełniania, precyzowania, korygowania oraz internacjonalizacji. W sytuacji tak dynamicznego rozwoju wymóg wysokiego stopnia ścisłości pojęć i odpowiadających im oznaczeń terminologicznych pozostaje aktualny.

Różne aspekty terminoznawstwa, w tym językoznawczego, w swoich pracach naukowych opisywali S. Gajda, J. Lukszyn, W. Zmarzel, M. Grochowski, A. Seretny, W. Stefańczyk, U. Bijak, I. Kochan, M. Vakulenko (Gajda 1990; Lukszyn, Zmarzel 2006; Grochowski 2017; Seretny, Stefańczyk 2016; Bijak 2019; Kochan 2013; Vakulenko 2009). W polskiej i ukraińskiej literaturze przedmiotu znajdujemy artykuły oraz rozprawy o charakterze kontrastywnym (na materiale terminologicznym kilku języków), są to m.in. prace Z. Rudnik-Karwatowej (język polski, czeski, rosyjski) (Rudnik-Karwatowa 2013), P. Kowalskiego (język ukraiński, polski, angielski) (Kowalski 2016), P. Krysiak (język polski, francuski) (Krysiak 2021), O. Butkovskiej (język ukraiński, polski, angielski) (Butkovska 2016) i in. Polska terminologia frazeologiczna nie doczekała się jednak pełnego opracowania. Brak również prac poświęconych porównaniu polskiego i ukraińskiego systemu terminologicznego z zakresu frazeologii.

Źródłem ekscerpcji terminologicznego materiału badawczego – 367 polskich JT i 389 ukraińskich JT – jest korpus tekstów naukowych z zakresu frazeologii w obu językach (38 monografii, 430 artykułów naukowych, 14 słowników frazeologicznych, 2 encyklopedie językoznawcze). Wspomniane teksty pochodzą głównie z lat 1980–2024, większość została opracowana przez autorki niniejszego artykułu w trakcie pisania rozpraw doktorskich poświęconych wybranym aspektom frazeologii polskiej (Lozins'ka 2014; Stefanišin 2016).

Mówiąc o trudnościach przyswajania polskich JT przez osoby ukraińskojęzyczne, skupiamy się na problemach wynikających przede wszystkim z różnic formalnych (strukturalnych) pomiędzy odpowiednimi elementami systemów terminologicznych w badanych językach. Źródłem informacji o ewentualnych komplikacjach są obserwacje kompetencji studentów polonistyki lwowskiej w zakresie znajomości polskiej i ukraińskiej terminologii frazeologicznej oraz wyniki przeprowadzonych badań ankietowych. Wspomniane kompetencje są nabywane dość wcześnie. Podstawowym celem nauczania studentów na polonistyce jest bowiem nie tylko osiągnięcie przez nich sprawności lingwistycznych (receptywnych i produktywnych), ale również nabywanie wiedzy specjalistycznej – umiejętności systematyzowania, weryfikowania oraz analizowania kwestii teoretycznych z zakresu językoznawstwa. Na II roku studiów studenci uczęszczają na kurs frazeologii (32 godziny), podczas którego zapoznają się z zasobem stałych połączeń wyrazowych w polszczyźnie oraz z podstawowymi aspektami badań frazeologicznych. Wielu studentów II i IV roku oraz stu-

diów II stopnia decyduje się na napisanie prac rocznych i magisterskich z frazeologii (lata 2019–2024: II rok – 42 prace, IV rok – 21 prac, studia magisterskie – 14 prac), w związku z tym samodzielnie opracowują polską i ukraińską literaturę przedmiotu niezbędną do przygotowania części teoretycznej pracy. Na IV roku niektóre teoretyczne zagadnienia (np. procesy innowacyjne we frazeologii) są omawiane w ramach cyklu wykładów i zajęć praktycznych z leksykologii. Materiałem stanowiącym podstawę naszych badań są ankiety przeprowadzone wśród 50 studentów polonistyki lwowskiej (II, III, IV rok studiów licencjackich, I rok studiów magisterskich). Formularz zawierał 20 pytań otwartych. Studentów poproszono o przetłumaczenie 15 terminów z języka polskiego na język ukraiński oraz podanie antonimów do 5 wybranych JT. Wyniki ankiety są dodatkową wskazówką dotyczącą tego, jakie obszary w polskiej terminologii frazeologicznej są dla użytkowników ukraińskojęzycznych szczególnie trudne i wymagają poświęcenia im większej uwagi.

1. STRUKTURA SYSTEMÓW TERMINOLOGICZNYCH

Systemy terminologiczne frazeologii w badanych językach nie wykazują dużych różnic co do inwentarza nazw. W każdym z nich występują jednoelementowe JT – proste (np. *norma*) i złożone, czyli składające się z dwu i więcej podstaw (np. *frazeosemantyka*), dwuelementowe (np. *frazeologia gwarowa*) i wieloelementowe (np. *frazeologiczna innowacja rozwijająca*, *frazematyczny schemat aktu komunikacji*).

Terminy o strukturze syntetycznej funkcjonują jako niezależne JT bądź jako elementy jądrowe związków wieloczłonowych. Analiza struktury morfemowej nazw z zakresu frazeologii w języku polskim i ukraińskim pozwoliła wyodrębnić nie liczną grupę JT niemotywowanych słowotwórczo w przekroju synchronicznym, np. pol. *idiom*, *norma*, *uzus*, *sem*, *fraza*, *metafora*, *synonim*, *antonim*, *hiponim*, *hiperonim* etc.; ukr. *ідіома*, *норма*, *узус*, *сема*, *фраза*, *метафора*, *синонім*, *антонім*, *гіпонім*, *гіперонім* etc. Znacznie większa jest natomiast grupa JT słowotwórczo motywowanych „których udział w systemach terminologii językoznawczej w Słowiańszczyźnie zdecydowanie przeważa nad terminami nie pochodnymi” (Rudnik-Karwatowa 2013: 313). Do ich tworzenia zwykle stosuje się derywację sufiksálną (przez dodanie wyspecjalizowanych znaczeniowo przyrostków) bądź interfiksálną (poprzez tworzenie derywatów złożonych).

Podstawowe modele derywacji sufiksálnej stosowane przy tworzeniu JT z zakresu frazeologii to N+Suf=N, V+Suf=N oraz Adj+Suf=N. JT motywowane przez przymiotniki, rzeczowniki oraz czasowniki powstają po dodaniu do nich następujących przyrostków: a) p o l. *-ość* / u k r. *-иць*, np. *stałość*, *stabilność*, *ekspresywność*, *globalność* (znaczeniowa), *wieloznaczność*, *odtworzalność*, *wariantywność*,

nieprzetłumaczalność, obrazowość, asumaryczność, wielowyrazowość, łączliwość etc.; *сталість, стабільність, експресивність, глобальність (значення), багатозначність, відтворюваність, варіантність, неперекладність, образність, асумарність, надслівність, сполучуваність* etc.; b) pol. *-yzm, -izm* / ukr. *-izm, -изм*, np. *frazeologizm, idiomatyzm, wulgaryzm* etc.; *фразеологізм, ідіоматизм, вульгаризм* etc.; c) pol. *-acj-a, -izacj-a, -yzacj-a* / ukr. *-aci-ja, -izaci-ja, -izaci-ja*, np. *kolokacja, innowacja, kontaminacja, modyfikacja, transformacja, leksykalizacja, frazeologizacja, eufemizacja, nominalizacja, adiektywizacja* etc.; *колокація, інновація, контамінація, модифікація, трансформація, лексикалізація, фразеологізація, евфемізація, номіналізація, ад'єктивізація* etc.; d) pol. *-ani-e, -eni-e* / ukr. *-nn-ja, -enn-ja*, np. *wyrażenie, zestawienie, połączenie (wyrazowe), zapożyczenie* etc.; *сполучення (слів), запозичення* etc.; e) pol. *-ik-a, -yk-a* / ukr. *-ik-a, -uk-a*, np. *synonimika, antonimika, frazematyka, semantyka, komparatystyka* etc.; *синоніміка, антоніміка, фразематика, семантика, компаративістика* etc.

W tworzeniu złożonych JT w języku polskim i ukraińskim biorą udział co najmniej dwa morfemy rdzenne. Mogą to być elementy rodzime i zapożyczone, a także pierwotnie rdzenne morfemy, które uległy częściowej desemantyzacji oraz funkcjonalnie zbliżyły się do afiksów. Elementy składowe złożonych JT są łączone za pomocą interfiksów lub bez ich udziału, np. *idiolekt, socjolingwistyka, frazeologia, paremiologia, frazeografia, frazeodydaktyka, antropocentryzm, frazeotranslacja* etc.; *ідіолект, соціолінгвістика, фразеологія, пареміологія, фразеографія, фразеосемантика, фразеодидактика, антропоцентризм, фразеопереклад* etc.

Terminy są tworzone w wyniku celowej działalności językoznawców, zajmują określone miejsce w systemie leksykalnym języka, a zatem wchodzą z innymi terminami w paradygmatyczne relacje semantyczne, np. synonimii, antonimii, hiperonimii, hiponimii, komplementarności. Jednym ze źródeł synonimii w terminologii lingwistycznej jest internacjonalizacja terminów (Kowalski 2016: 48). Internacjonalizm to leksem, który występuje przynajmniej w kilku językach i określa w nich to samo pojęcie. W systemie terminologicznym takie leksemy występują w dwóch odmianach, z których pierwsza to nazwa przejęta z języków światowych zaadaptowana na gruncie rodzimym, druga natomiast stanowi nazwę utworzoną na gruncie języków klasycznych (Lukszyn, Zmarzel 2006: 71). Z kolei jednostka rodzima to każda jednostka terminologiczna danego języka, która nie jest internacjonalizmem. Obecność w systemach badanych języków synonimicznych par terminologicznych, wykazujących zarówno zupełną tożsamość znaczeń (ekwonimie), jak i częściowe podobieństwo, potwierdzają przykłady: *odtworzalność – reprodukowalność, wielowyrazowość – multiwerbalność, jednoznaczność – monosemia, wieloznaczność – polisemia, przysłowie – paremia, częstotliwość – frekwencja, słownictwo – leksyka, odpowiednik – ekwiwalent* etc.; *надслівність – мультівербальність, однозначність – моносемія, багатозначність – полісемія,*

прислів'я – паремія, частотність – фреквентність, відповідник – еквівалент etc. Zasadność jednoczesnego występowania narodowych i międzynarodowych JT w systemie terminologicznym języka jest kwestią dyskusyjną. Preferowanie terminów internacjonalizmów, zdaniem językoznawców, jest pochodną kilku czynników pozajęzykowych, m.in. możliwości przyspieszenia wymiany poglądów i kontaktów międzynarodowych, a także ułatwienia procesu tłumaczenia prac naukowych.

Innym źródłem synonimii w systemie terminologicznym jest wariantowość występowania w nim nazw jednoelementowych i określeń o strukturze analitycznej. Mimo iż zjawisko to jest w terminologii raczej niepożądane w związku z dążeniem do jednomianowości terminów (Kowalski 2016: 48), możemy je zaobserwować już na przykładzie określenia obiektu badań frazeologii: *frazeologizm / фразеологізм* to inaczej *związek frazeologiczny* (dalej ZF) / *фразеологічна одиниця*. Oprócz wspomnianego określenia w literaturze przedmiotu napotykamy inne analityczne nazwy, np. *jednostka frazeologiczna, związek frazeologiczny idiomatyczny, utarty związek wyrazowy, połączenie frazeologiczne; фразеологічний зворот, фразеологічний вислів, фразеологічний знак, стійке словосполучення, стійкий вислів*.

Pojawienie się JT o analitycznej strukturze jest także związane z potrzebą porządkowania systemów terminologicznych. Terminy jednoelementowe odgrywają zasadniczą rolę na wczesnych etapach rozwoju terminologii i z czasem na ich podstawie tworzone są nazwy dwuelementowe. Kiedy stają się one niewystarczalne, żeby w pełni określić nowo powstałe pojęcie, w terminologii pojawiają się struktury trójelementowe. Taki proces jest naturalny i odpowiada tendencji do regulacji semantyczno-paradygmatycznej, czyli odzwierciedla w strukturze terminu rodzajowo-gatunkowe relacje jednostek (Butkovska 2016: 55). Stosując kryterium semantyczne, językoznawcy dokonują strukturyzacji, kategoryzacji i specjalizacji znaczeniowej elementów systemu terminologicznego ze względu na rodzaje pojęć przez nie oznaczanych (Rudnik-Karwatowa 2013: 312–313). Ważną rolę odgrywa semantyczna relacja podrzędności zakresowej – hiponimii, która jest bardzo charakterystyczna dla systemu terminologii językoznawczej, w tym frazeologicznej, i świadczy o interdyscyplinarności i multidyscyplinarności współczesnej lingwistyki. Przykładowo, często są tworzone zestawieniowe rzeczownikowo-przymiotnikowe hiponimy z członem określanym hiperonimicznym *frazeologia / фразеологія* zarówno w znaczeniu 'nauka', jak i 'zasób frazeologiczny języka': a) *frazeologia synchroniczna, f. kontrastywna* etc.; *синхронна фразеологія, загальна ф., контрастивна ф.* etc.; b) *f. słowiańska, f. polska, f. ukraińska* etc.; *слов'янська ф., польська ф., українська ф.* etc.; c) *f. ogólnonarodowa, f. literacka, f. ludowa, f. gwarowa, f. rotoczna, f. dziecięca, f. familektu* etc.; *національна ф., літературна ф., говіркова ф., розмовна ф., дитяча ф., ф. фамілекту* etc.; d) *f. chrześcijańska, f. biblijna, f. animalistyczna, f. somatyczna, f. mimiczna, f. polityczna, f. militarna* etc.;

християнська ф., біблійна ф., анімалістична ф., соматична ф., мімічна ф., політична ф., військова ф. etc.

Pod względem semantyki utworzone jednostki analityczne pozostają jednolitymi znakami, określają bowiem pojęcia w sposób precyzyjny i jednoznaczny, uwypuklają ich cechy dyferencjalne (Išenko 2000; Kubacki 2008). Ważną rolę w tym wypadku odgrywa łączliwość terminologiczna. Ze względu na to, że terminy analityczne służą przekazywaniu relacji systemowych (zajmują określone miejsce w systemie pojęć) i mają ustalony szyk komponentów, badacze zaliczają je do stałych połączeń wyrazowych (Garašenko 2012: 225). W. Chlebda, na przykład, rozpatruje takie struktury w ramach frazematyki i nazywa je frazemami o trwałej formie, która „w danej sytuacji stała się – niezależnie od swych cech strukturalnych i semantycznych – przyjętym (nierzadko jedynym) sposobem wyrażania danego potencjału treściowego” (Chlebda 2001: 336).

Terminy dwuelementowe, podobnie jak JT o strukturze syntetycznej, funkcjonują jako jednostki niezależne lub jako elementy struktur wielocłonowych. Semantyczna struktura terminu wzbogaca się wówczas o co najmniej jedną cechę dodatkową. Tak np. hiperonimiczny termin *związek frazeologiczny* staje się podstawą ciągów trójelementowych, wchodzących ze sobą w relacje rodzajowo-gatunkowe. Na podstawie dyferencjalnej cechy „opierający się w składni wewnętrznej na komponencie wyrażonym określoną częścią mowy” wyróżnia się hiponimy: *czasownikowy ZF, rzeczownikowy ZF, przymiotnikowy ZF, wykrzyknikowy ZF, przysłówkowy ZF*, na podstawie cechy „stopień zespolenia znaczeniowego” – *stały ZF, idiomatyczny ZF, łączliwy ZF, luźny ZF*, na podstawie cechy „stabilność w systemie językowym” – *stabilny ZF, recesywny ZF, ekspansywny ZF*, na podstawie cechy „obecność jednego czy więcej znaczeń” – *polisemiczny ZF, monosemiczny ZF, wieloznaczny ZF, jednoznaczny ZF* etc.

Analizując liczne terminy trójelementowe, odnotowaliśmy serie terminologiczne, oparte na relacji hipero-hiponimicznej z terminami dwuczłonowymi, np.: a) *związek wyrazowy*: *luźny z.w., utarty z.w., stały z.w.* etc.; *сполучення слів*: *вільне с.с. (словосполучення), зв'язане с.с., стійке с.с.* etc.; b) *jednostka językowa*: *wyjściowa j.j., wielowyrazowa j.j.* etc.; *мовна одиниця*: *вихідна м.о., багатослівна м.о.* etc.; c) *jednostka leksykalna*: *stabilna j.l., recesywna j.l., ekspansywna j.l.* etc.; *лексична одиниця*: *стала л.о., рецесивна л.о., експансивна л.о.* etc.; d) *jednostka frazeologiczna*: *lakunarna j.f., nowa – tradycyjna j.f., bezekwiwalentna j.f.* etc.; *фразеологічна одиниця*: *лакунарна ф.о., нова – традиційна ф.о., безеквівалентна ф.о.* etc.; e) *utarte połączenie*: *u.p. przysłówkowe, u.p. spójnikowe* etc.; *стійкі словосполучення*: *с. прислівникові с., с. сполучникові с.* etc.; f) *znaczenie leksykalne*: *dostowne z.l., przenośne z.l., pierwotne z.l.* etc.; *лексичне значення*: *дослівне л.з., переносне л.з., первинне л.з.* etc.; g) *znaczenia frazeologizmu*: *nierozkładalność z.f., globalność z.f.* etc.; *значення фразеологізму*: *нерозкладність з.ф. / семантики з.ф., глобальність з.ф.* etc.; h) *aspekt zna-*

czenia: sygnifikacyjny a.z., desygnacyjny a.z., konotacyjny a.z. etc.; aspekt znaczenia: sygnifikatywny a.z., denotatywny a.z., konotatywny a.z. etc.; i) przeniesienie znaczenia: metonimiczne p.z., metaforyczne p.z. etc.; перенос значення: метонімічний п.з., метафоричний п.з. etc.; j) motywacja frazeologizmu: m. globalna f., m. metaforyczna f., m. symboliczna f. etc.; мотивація фразеологізму: глобальна м.ф., метафорична м.ф., символічна м.ф. etc.; k) ekwiwalenty / odpowiedniki frazeologiczne: międzyjęzykowe e.f., pełne / absolutne e.f. – niepełne / częściowe e.f. etc.; фразеологічні еквіваленти / відповідники: міжмовні ф.е., повні / абсолютні ф.е. – неповні / часткові ф.е. etc.; l) ekwiwalenty międzyjęzykowe: predykatowe e.m., względne e.m., absolutne e.m. etc.; міжмовні еквіваленти: предикативні м.е., відносні м.е., абсолютні м.е. etc.; m) frazeologia porównawcza: somatyczna f.p., słowiańska f.p. etc.; порівняльна фразеологія: соматична п.ф., слов'янська п.ф. etc.; n) innowacje frazeologiczne: f.i. kontekstowe, f.i. rozwijające, f.i. regulujące etc.; фразеологічні інновації: контекстні ф.і., ф. інновації-додавання, граматичні ф.і. etc.; o) środki leksykalne: l.ś. stylistyczne, l.ś. poetyckie etc.; лексичні засоби: стилістичні л.з., поетичні л.з. etc.; p) teoria metafory: konceptualna t.m., kognitywna t.m. etc.; теорія метафори: концептуальна т.м., когнітивна т.м. etc.; r) obraz świata: językowy o.ś., naiwny o.ś., frazeologiczny o.ś. etc.; картина світу: мовна к.с., наївна к.с., фразеологічна к.с. etc.

W literaturze przedmiotu analityczne JT są klasyfikowane ze względu na specyfikę powiązań syntaktycznych między ich komponentami i charakter członu podstawowego. Wyróżniane są tzw. terminy właściwe i terminy o statusie przejściowym (zob. Butkovska 2016). Podstawą terminów właściwych są syntagmy binarne uzupełnione jednym elementem dodatkowym, np. *kinematyczny związek frazeologiczny*. Przytoczone jednostki powstają na podstawie terminów dwuczłonowych (*związek frazeologiczny*), których strukturę rozbudowują dodatkowo cechy *kinematyczny*. Z kolei nazwy o statusie przejściowym opierają się na terminie syntetycznym, z którym łączą się struktury dwuwyrazowe, np. *jednostki całościowo ekwiwalentne, komponent związku frazeologicznego*. We frazeologicznych systemach terminologicznych badanych języków dominują trójelementowe terminy właściwe.

Wśród terminów trójelementowych odnotowałyśmy grupy oparte na opozycji dwu cech, np. *ograniczona – nieograniczona łączliwość leksykalna; formalna – semantyczna derywacja frazeologiczna; niewerbalny – werbalny system semiotyczny; całość zamknięta strukturalnie – semantycznie; frazeologiczne zapożyczenia wewnętrzne – zewnętrzne; struktura formalna frazeologizmu – struktura znaczeniowa / semantyczna frazeologizmu; dokładne – niedokładne półkalki frazeologiczne; uzasadniona – nieuzasadniona innowacja frazeologiczna; świadoma – nieświadoma innowacja frazeologiczna*.

Między elementami terminów o budowie analitycznej zachodzą różne relacje syntagmatyczne, które można sprowadzić do określonych modeli strukturalnych. Terminy dwuelementowe zwykle zawierają jeden człon rzeczownikowy i jeden przymiotnikowy, przy czym szyk wspomnianych elementów w badanych językach jest niejednakowy: polskie terminy realizują model N + Adj, ukraińskie zaś Adj + N. W miejscu przymiotnika często pojawia się określenie *frazeologiczny* / *фразеологічний*: *derywacja frazeologiczna*, *norma f.*, *uzus f.*, *poprawność f.*, *błąd f.*, *neologizm f.*, *innowacja f.*, *modyfikacja f.*, *transformacja f.*, *aluzja f.*, *kontaminacja f.*, *okazjonalizm f.*, *łączliwość f.*, *ekwiwalent f.*, *kalka f.*, *homonim f.*, *połączenie f.*, *zasób f.* etc.; *фразеологічна деривація*, *ф. норма*, *ф. узус*, *ф. правильність*, *ф. помилка*, *ф. неологізм*, *ф. інновація*, *ф. модифікація*, *ф. трансформація*, *ф. алюзія*, *ф. натяк*, *ф. контамінація*, *ф. okazjonalizm*, *ф. сполучуваність*, *ф. еквівалент*, *ф. калька*, *ф. омонім*, *ф. сполучення*, *ф. склад* etc. Inne przykłady to *frazeologizmy analogiczne*, *użycie kanoniczne*, *skrzydlate słowo*, *struktura znaczeniowa*, *transformacja strukturalna*, *transformacja indywidualno-autorska* etc.; *аналогічні фразеологізми*, *традиційне вживання*, *крилате слово*, *семантична структура*, *структурна трансформація*, *індивідуально-авторська трансформація* etc.

Rzadziej terminy dwuelementowe zawierają dwa człony rzeczownikowe, czyli realizują model N + N: *nominalizacja zwrotów*, *adiektywizacja zwrotów*, *werbalizacja wyrażeń*, *plan treści*, *nierozkładalność znaczenia*, *globalność znaczeniowa / znaczenia*, *wskaźnik testimonialności* etc.; *номіналізація зворотів*, *ад'єктивізація зворотів*, *номіналізація виразів*, *план змісту*, *нерозкладність значення*, *глобальність значення*, *показник ідіоматичності* etc.

Terminy trójelementowe charakteryzują się bardziej rozbudowanym systemem modeli syntagmatycznych. Polskie JT cechuje następujący układ elementów: 1) Adj+N+Adj (147 JT), np. *frazeologiczne innowacje kontekstowe* (najbardziej produktywny model); 2) Adj+N+N (30 JT), np. *konceptualna teoria metafory*; 3) N+Adj+N (13 JT), np. *forma wewnętrzna frazeologizmu*; 4) N+N+N (8 JT), np. *nierozkładalność znaczenia frazeologizmu*; 5) N+N+Adj (6 JT), np. *czytelność formy wewnętrznej*; 6) N+Adj+Adv (2 JT), np. *całość zamknięta strukturalnie*; 7) N+ Adv+ Adj (1 JT), np. *jednostki całkowicie ekwiwalentne*.

W systemie terminologicznym frazeologii ukraińskiej takich modeli jest mniej: 1) Adj+N +N (64 JT), np. *фразеологічний склад мови* (najbardziej produktywny model); 2) Adj+Adj+N (54 JT), np. *вторинне лексичне значення*; 3) N+Adj+N (24 JT), np. *ефект порушеного сподівання*; 4) N+N+N (4 JT), np. *ступінь ідіоматичності фразеологізму*; 5) Adj+Adj+N (4 JT), np. *власне семантичні інновації*.

Zarówno polską, jak i ukraińską terminologię frazeologiczną cechuje podobna struktura pod względem ilości terminów trójczłonowych. Dla języka pol-

skiego wyróżniłyśmy 7 modeli strukturalnych, dla języka ukraińskiego – 5 modeli. Trzy modele okazały się wspólne, ale liczba ich realizacji w nazwach terminologicznych jest różna (Adj+N+N (30 pol. JT – 64 ukr. JT), N+Adj+N (13 pol. JT – 24 ukr. JT), N+N+N (8 pol. JT – 4 ukr. JT)).

2. BADANIA ANKIETOWE

Trudności z przyswajaniem i stosowaniem terminologii frazeologicznej przez osoby ukraińskojęzyczne mają różnorodny charakter i są następstwem wielu czynników. W literaturze przedmiotu wymienia się kilka przyczyn powstania problemów w zakresie opanowania obcojęzycznej terminologii specjalistycznej. Są to m.in. przyczyny językowe (niewystarczające opanowanie języka obcego lub ojczystego), specjalistyczne (nieznajomość lub niewystarczająca znajomość danej dziedziny), metodyczne (nieznajomość strategii i technik uczenia się, niewłaściwy przekaz treści specjalistycznych) (Kic-Drgas 2015: 19).

Studia na polonistyce lwowskiej od początku są prowadzone w dwu językach z rosnącą stopniowo dominacją języka polskiego. Żeby pomyślnie posługiwać się specjalistyczną terminologią polską na zajęciach z frazeologii, leksykologii bądź przy pisaniu pracy rocznej lub magisterskiej, studenci powinni na wystarczającym poziomie opanować nie tylko polskie słownictwo ogólne, lecz również odpowiednią terminologią specjalistyczną w języku rodzimym. Oczywiście nie chodzi tu o cały korpus terminologiczny, lecz o podstawowe JT (około 60) niezbędne do zdobycia fundamentalnej wiedzy z frazeologii. Są to m.in. określenia dotyczące następujących zakresów: znaczenie terminu *frazeologia* i *frazeologizm*, cechy frazeologizmu, różnice między frazeologizmem a wyrazem, frazeologizmem a luźną grupą składniową, forma wewnętrzna i motywacja frazeologizmów, źródła polskiej frazeologii, klasyfikacje frazeologizmów, norma a innowacja frazeologiczna. Opanowanie licznej grupy terminów nie przysparza studentom szczególnych trudności ze względu na pozytywny transfer ukraińsko-polski (np. *фразеологія* / *frazeologia*, *фразеологізм* / *frazeologizm*, *прислів'я* / *przysłowie* etc.), problemy sprawiają natomiast jednostki formalnie odmienne od swoich odpowiedników ukraińskich. Warunkiem pomyślnego wykonania zadań w zaproponowanej studentom ankiecie jest rozumienie polskiej JT oraz znajomość ekwiwalentu w języku ukraińskim bądź antonimu w języku polskim.

Statystyczne dane wskazują na to, że studenci w różny sposób poradzili sobie z tymi zadaniami, a liczba poprawnych odpowiedzi różni się w zależności od pytania:

1. Wskazanie odpowiedników JT w języku ukraińskim: *obrazowość frazeologizmu* – *образність фразеологізму* (44); *językowy obraz świata* – *мовна картина світу* (39); *niepełna ekwiwalencja frazeologiczna* – *неповна* (27) /

часткова (8) фразеологічна еквівалентність; *ograniczona łączliwość leksykalna* – обмежена лексична сполучуваність (25); *związek frazeologiczny* – фразеологічна одиниця (17), фразеологізм (7); *zrost frazeologiczny* – фразеологічне зрощення (21); *człon frazeologizmu* – компонент фразеологізму (20); *kryterium semantycznej spójności tekstu* – критерій семантичної зв'язності тексту (14); *wyrażenie rzeczownikowe* – іменниковий вираз (11); *innowacja rozwijająca* – інновації-додавання (5) / інновації-поширення (2) / розширення компонентного складу (2) / трансформації-додавання (0) / трансформації-поширення (0) / додавання (0) / поширення фразеологізму (0); *utarte połączenie spójnikowe* – стійке сполучникове словосполучення (3); *zasób frazeologizmów* – фразеологічний склад (2); *stopień scalenia składników frazeologizmu* – ступінь лексикалізації (1) / семантичної зв'язності (0) компонентів фразеологізму; *nieciągłość składu frazeologizmu* – нарізнооформленість компонентного складу (1) / складників фразеологізму (0); *względna stałość struktury frazeologizmu* – відносна стабільність компонентного складу (0);

2. Wskazanie antonimów do podanych polskich JT: *polisemia* – *monosemia* (27) / *jednoznaczność* (17) *frazeologiczna*; *jednostka nominacji wtórnej* – *pierwotnej* (38); *znaczenie przenośne* – *dosłowne* (26) / *właściwe* (3); *stałe* – *luźne* (19) / *swobodne* (2) *połączenie wyrazowe*; *przejrzysta* – *zatarta motywacja* (6).

Pojawienie się błędnych odpowiedzi może być związane z tym, że studenci rozumieją polską JT, ale nie znają bądź nie pamiętają odpowiednika rodzimego. Próbuje wówczas poradzić sobie za pomocą następujących strategii:

- 1) podają opisowe tłumaczenie JT (np. *związek frazeologiczny* – *сполучення слів, що має переносне значення),
- 2) zamiast oczekiwanego ekwiwalentu wpisują jego synonim (np. *zrost frazeologiczny* – *ідіома (4)¹ zamiast фразеологічне зрощення; *wyrażenie rzeczownikowe* – *іменникове словосполучення (27) / іменникові фрази / звороти zamiast іменниковий вираз; *człon frazeologizmu* – *складова фразеологізму (3) zamiast компонент фразеологізму),
- 3) proponują własne niefortunne interpretacje formy terminu będące wynikiem tłumaczenia poszczególnych leksemów w ramach JT, co jest z góry błędną strategią w wypadku jednostek stałych i zleksykalizowanych (np. *związek frazeologiczny* – фразеологічний *зв'язок (6), *człon frazeologizmu* – *член фразеологізму (5), *zasób frazeologizmów* – *фразеологічне багатство, *utarte połączenie spójnikowe* – *стерте сполучникове з'єднання, *усталені сполучникові зв'язки (3), *stopień scalenia składników frazeologizmu* – *міра єдності компонентів фразеологізму, *zasób frazeologizmów* – *ресурс (6) /

¹ W nawiasach po przykładach podajemy liczbę wystąpień, jeśli jest ich więcej niż 1.

**спектр / *збір / *комплекс / *ряд фразеологізмів; stopień scalenia składników frazeologizmu – *рівень злиття фразеологічних елементів; ograniczona łączliwość leksykalna – *обмежена лексична сполученість (2) / *з'єднаність / *зв'язок; względna stałość struktury frazeologizmu – *відносно непорушна структура фразеологізму; językowy obraz świata – *мовний образ світу (10), *мовне відображення світу, мовний світогляд).*

Czasem jednak odpowiedzi studentów świadczą o całkowitym braku rozumienia zarówno terminu w całości, jak i wyrazu / wyrazów będących jego tworzywem, np. *stopień scalenia składników frazeologizmu – *ступінь інтеграції компонентів фразеологізму, zrost frazeologiczny – *фразеологічний зв'язок (2) / *фразеологічне зростання (2) / *з'єднання / *єднання, *ріст фразеологізму, stopień scalenia składników frazeologizmu – *ступінь скалення складників фразеологізму. Zdarzają się przykłady JT o zakłóconym porządku linearnym, np. *kryterium semantycznej spójności tekstu – *семантичний критерій зв'язку у тексті / *семантичний критерій зв'язності тексту (7), oraz przykłady tłumaczeń poprzez podanie homonimu w języku ukraińskim, np. zasób frazeologizmów – *засіб фразеологізмів / *фразеологічний засіб (ukr. засіб w znaczeniu 'środek').**

Studenci mają problem z terminami, których struktura zawiera imiesłów przymiotnikowy czynny, co z kolei jest związane z ograniczonym funkcjonowaniem tej formy gramatycznej czasownika w języku ukraińskim. Spora liczba ankietowanych osób podała niepoprawną wersję odpowiednika JT *innowacja rozwijająca*, np. **розвиток інновацій (6), *розвиваюча інновація (4), *інновація, що розвивається (3), *інновація, що розвиває фразеологізм etc.*

Zadaniem trudnym (zarówno z powodu luk w kompetencji specjalistycznej oraz leksykalnej, jak i z powodu interferencji) dla studentów okazał się również dobór właściwego antonimu do JT *znaczenie przenośne*. 29 spośród 50 uczących się podało poprawną jednostkę *znaczenie dosłowne / właściwe*. Z kolei aż 21 respondentów wpisało błędne odpowiedzi: **bezpośrednie (6), *proste (4), *nieprzenośne (3), *stałe (2), *realne, *potoczne, *metaforyczne, *nominacyjne*. Na uwagę zasługuje błędna wersja **znaczenie proste*, której element przymiotnikowy jest tłumaczeniem na język polski elementu odpowiedniego terminu w ukraińszczyźnie: por. *переносне – пряме значення*. Pod wpływem reguł składniowych języka rodzimego studenci czasem niepoprawnie sytuują człony terminu względem siebie, np. *znaczenie przenośne – *dosłowne znaczenie (3) zamiast znaczenie dosłowne, *bezpośrednie zn. (4) zamiast zn. bezpośrednie*. Pozostałe przykłady niepoprawnych odpowiedzi świadczą o nieznanym terminu (*zn. *bezpośrednie, zn. *stałe, zn. *realne, zn. *potoczne, zn. *metaforyczne, zn. *nominacyjne*).

Najlepiej respondenci poradzili sobie z doбором antonimu do JT *polisemia frazeologiczna*. Poprawnie odpowiedziało 44 spośród 50 studentów (*polisemia – mo-*

nosemia (27) / *jednoznaczność* (17)). Wiąże się to z międzynarodowym charakterem jednostki oraz funkcjonowaniem podobnego odpowiednika w języku ukraińskim (*полісемія – моносемія / однозначність*). 44 osoby również poprawnie odpowiedziały, wykonując zadanie tłumaczenia polskiej JT *obrazowość – образність*. Żadna osoba nie popełniła błędu polegającego na niewłaściwym wyborze formantu, mimo iż w pracach rocznych takie usterki się zdarzają (np. *...незважаючи на їхню експресію, *образовість...*).

3. WNIOSKI

Systemy terminologiczne z zakresu frazeologii w języku polskim i ukraińskim są w dużej mierze podobne. Obydwa są uporządkowane według relacji rodzajowo-gatunkowej i/lub partytywnej. Właściwością jednostek rozbudowanych i prostych jest odwrotna proporcjonalność między planem wyrażania a planem treści: im węższy jest zakres semantyczny terminu, tym więcej członów on zawiera.

Właściwe użycie terminologii frazeologicznej przez osoby ukraińskojęzyczne wymaga przede wszystkim zrozumienia merytorycznego zjawisk opisywanych za pomocą JT oraz relacji między elementami systemu na wszystkich poziomach złożonej hierarchii. Uczący się powinni mieć wiedzę z zakresu frazeologii, która warunkuje odpowiedni poziom merytoryczny wykonywanych zadań. Zatem istotna różnica w nauczaniu języka ogólnego i specjalistycznego polega na tym, że w wypadku tego ostatniego niezbędna jest znajomość danej dziedziny. Oznacza to, że kompetencje merytoryczne i językowe w kształceniu specjalistycznym wzajemnie się uzupełniają.

Bardzo pomocna w procesie posługiwania się polskimi JT przez Ukraińców jest znajomość terminologii frazeologicznej języka ojczystego. Obecność w rodzimym aparacie terminologicznym podobnie brzmiącego ekwiwalentu ułatwia zapamiętywanie struktur obcojęzycznych. Uczący się jednak powinni uświadamiać sobie różnicę między tłumaczeniem na język polski luźnego połączenia wyrazowego a zleksykalizowanej stabilnej JT. Niebezpieczne jest bowiem tłumaczenie poszczególnych składników terminu jako wyrazów swobodnych zamiast odtwarzania JT w całości.

Rezultaty badań przeprowadzonych na rzecz niniejszego artykułu znajdują zastosowanie w procesie przygotowania polsko-ukraińskiego słownika terminów frazeologicznych, który stałby się nową pomocą dydaktyczną w kształceniu przyszłych filologów polskich, w tym osób studiujących na polonistykach w Ukrainie.

Bibliografia

- Bijak, U. 2019. *Polska terminologia onomastyczna. Ku harmonizacji systemu. W: Konwergencje a divergencje v propriálnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia*, red. A. Chomová, J. Krško, I. Valentová, s. 44–52. Bratislava: VEDA.
- Chlebda, W. 2001. *Frazematyka. W: Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, s. 335–342. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Gajda, S. 1990. *Wprowadzenie do teorii terminu*. Opole: WSP.
- Grochowski, M. 2017. *Terminologia a jednostki leksykalne systemu ogólnego. W: Terminologia specjalistyczna w teorii i praktyce językoznawców słowiańskich*, red. R. Przybylska, W. Śliwiński, s. 11–28. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kic-Drgas, J. 2015. Trudności w uczeniu się terminologii specjalistycznej. *E-mentor* 3(60), s. 17–22. Online: <http://dx.doi.org/10.15219/em60.1180>
- Kowalski, P. 2016. *Synonimia w polskiej i słoweńskiej terminologii językoznawczej*. Online: https://ispan.waw.pl/ireteslaw/bitstream/handle/20.500.12528/177/SYNONIMIA_W_POLSKIEJ_I_SLOWENSKIEJ_TERMI.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Krysiak, P. 2021. Problem przekładalności polskich i francuskich terminów językoznawczych w badaniach porównawczych nad feminizacją języka i nazwami żeńskimi – na przykładzie badań nazw żeńskich notowanych przez polskie i francuskie słowniki ogólne. *Academic Journal of Modern Philology Issue* 13, s. 81–190. Online: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1003141>
- Kubacki, A. 2008. *Skupienia terminologiczne w polskim języku specjalistycznym*. Online: <http://www.kubart.pl/dane/11.pdf>
- Lukszyn, J., Zmarzel, W. 2006. *Teoretyczne podstawy terminologii*. Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych Uniwersytetu Warszawskiego.
- Polański, K. red. 1999. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rudnik-Karwatowa, Z. 2013. *Rola słowotwórstwa w słowiańskiej terminologii językoznawczej (na materiale języka polskiego, czeskiego i rosyjskiego)*. W: *Tvorba Reči i njeni resursi u slovenskim jezicima*, red. R. Dragičević, s. 311–318. Beograd: Filološki fakultet.
- Seretny, A., Stefańczyk, W.T. 2016. Polska terminologia językoznawcza w węgierskiej tradycji polonistycznej. *Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców* 23, s. 47–57.
- Butkovs'ka, O. 2016. *Strukturno-semantičnì osoblivostì terminiv sociolingvistikì v ukraïns'kij, pol's'kij ta anglis'kij movah. Disertaciâ na zdobuttâ naukovogo stupenâ kandidata filologičnih nauk, special'nist' 10.02.15 – zagal'ne movoznavstvo*. Online: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/dis_butkovska.pdf
- Vakulenko, M. 2009. *Sučasnì problemi terminologii ta ukraïns'koï naukoj terminografii*. Kiiiv: VPC Kiiivs'kij unìversitet.
- Garašenko, L. 2012. Analitizm âk tip terminologičnoï nominačii. *Lingvističnì doslidžennâ* 34, s. 223–228.
- Ĺšenko, V. 2000. Osoblivostì semantičnoï strukturi anglis'kih ekonomičnih terminologičnih slovospolučen'. *Filologičnì nauki* 4–5, s. 244–251.
- Kočan, Ĺ. 2013. *Ukraïns'ka naukova leksika. Mižnarodnì komponenti v terminologii: navčal'nij posìbnik*. Kiiiv: Znannâ.

- Lozins'ka, O. 2014. *Pol's'ka kinematična frazeologijâ na poznačennâ emocij : struktura, semantika, funkcionuvannâ. Disertaciâ na zdobuttâ naukovogo stupenâ kandidata filologičnih nauk, special'nist' 10.02.03 „Slov'âns'ki movi”*(rękopis).
- Stefanišin, Ū. 2016. *Frazeologični innovacii v sučasnij pol's'kij prozi. Disertaciâ na zdobuttâ naukovogo stupenâ kandidata filologičnih nauk, special'nist' 10.02.03 – slov'âns'ki movi*. Online: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/dis_stefanyshyn.pdf

***Terminologia frazeologiczna w języku polskim do celów akademickich
(problemy użytkowników ukraińskojęzycznych)***

Streszczenie

Polszczyzna i język ukraiński są językami spokrewnionymi zarówno pod względem genetycznym, jak i typologicznym. Językoznawcze systemy terminologiczne obu języków charakteryzują się dużym podobieństwem, aczkolwiek nie są i nie mogą być identyczne. W niniejszym artykule podejmujemy próbę badania, które jest ważne zarówno z naukowego, jak i praktycznego punktu widzenia. Pokazujemy strukturę systemów terminologicznych z zakresu frazeologii w języku polskim i ukraińskim oraz – na podstawie badania ankietowego i własnych doświadczeń dydaktycznych – uwypuklamy problemy, które mogą mieć użytkownicy ukraińskojęzyczni w procesie opanowania i posługiwania się polską terminologią frazeologiczną. Dochodzimy do wniosku, że trudności przyswajania i stosowania terminologii frazeologicznej są następstwem czynników językowych, specjalistycznych i metodycznych.

Słowa kluczowe: terminologia – termin – frazeologia – struktura terminologiczna języka – język polski – język ukraiński – nauczanie / uczenie się języka polskiego – przykład.

***Phraseological terminology in Polish for academic purposes
(problems encountered by Ukrainian-speaking users)***

Summary

Polish and Ukrainian are languages related both genetically and typologically. The linguistic terminological systems of both languages are characterized by substantial similarity, although they are not and cannot be completely identical. This article deals with a study that is important from both scientific and practical point of view. It consists of demonstrating the structure of terminological systems in the field of phraseology in Polish and Ukrainian. Additionally, a survey we conducted, as well as our own teaching experiences enabled us to highlight problems that Ukrainian-speaking users may encounter in the process of learning and using Polish phraseological terminology. We conclude that these difficulties stem from various linguistic, specialist and methodological factors.

Keywords: terminology – term – phraseology – terminological structure of a language – Polish language – Ukrainian language – teaching / learning Polish – translation.

Adj. Marta Falkowska